

Annotatsioon

Uurimuse eesmärgiks oli hinnata III kooliastme õpetajate identiteedi jaoks olulisi omadusi, tegevusi ja uskumusi; nende kokkulangevust hindaja enda omadustega; aja piisavust nende tegevuste jaoks, kirjeldatud identiteedi ühtivust kutsestandardis kirjeldatu ja õpilaste nägemusega ning tulemuste seoseid tööga rahulolu ja enesetõhususega.

Fookusgruppides osalenud õpetajate ja õpilaste õpetaja-identiteedi kirjeldused olid väga sarnased õpetaja kutsestandardiga, eriti õpilastel. Enamust õpetajatöö jaoks kirjeldatud tähtsatest omadustest, tegevustest ja uskumustest pidasid hiljem oluliseks ka küsitluses osalenud õpetajad. Ideaali ja enda kohta kirjeldatud omaduste lahusus näitab õpetajate jaoks arenguruumi suhtlemisioskuste ning enda ja klassi kontrollimise parandamiseks. Õpilased eelistavad keskmiselt enam õiglast ja rõõmsameelset õpetajat. Paljudel jääb ajast puudu tegelemaks õpetajale vajalikuga, eriti erialane täiendus ja individuaalset lähenemist nõudvate ülesannetega tegelemine (erivajadusega lapsed, andekad, lapsevanematega suhtlemine, kasvatusprobleemid jne). Administratiivülesannete jaoks on õpetajatel aega ülegi.

Õpetajad peavad ennast tõhusaks ja lapsed on sellega nõus. Laste hinnangud on aga tagasihoidlikumad õpetajate suutlikkuse osas tunnis korda säilitada, ainet selgitada, eriti lastevanematega koostööd teha.

Me küsisime õpetajate tööga rahulolu tööle asudes ja vastamise hetkel. Rahulolu on vähenenud, eriti pühendumus ja endast parima andmine, rahulolu puudub töötasuga. Mõnedes õpetaja identiteedi kontseptsioonides peetaksegi enesetõhusust ja rahulolu identiteedi juurde kuuluvateks.

Uurimuses oli tööga rahulolu seotud õpetaja suurema koostöövalmiduse väärtustamisega; töötasuga rahulolu kannatlikkuse väärtustamisega. Koostöövalmidust väärtustavad õpetajad leiavad enam aega paljude valdkondadega tegelemiseks; rangust ja enesekehtestamist väärtustajad administratiivseteks ülesanneteks; tasakaalukust väärtustajad õpilastega individuaalseks tegelemiseks.

Uurimus näitab, millist õpetajat ootavad enam õpilased, millistes oskustes tunnevad õpetajad enam arenguruumi, millised rahulolu aspektid mõjutavad nende igapäevase töö tegemise tõhusust. Saadud tulemusi saab rakendada poliitiliste otsuste vastuvõtmisel ja õpetajakoolituse õppekavade arendamisel.

1. Sissejuhatus

Õpetajalt oodatakse peale ainealaste teadmiste veel mitmesuguseid teadmisi ja oskusi, mis nii tavateadmiste kui ka pedagoogikateooria järgi on väga olulised, kuid nende olemasolu ja arendamine on raskesti kontrollitav, suures osas mitteformaalne, tugineb õpetaja enda initsiatiivile ja sõltub sotsiaalsetest suhetest nii teiste õpetajate kui ka õpilastega. Õpetajahariduses tähtsustatakse peale teadmiste ka õpetaja iseloomu ja identiteeti (Bullough, 2005), sest õpetaja professionaalne identiteet on määrava tähtsusega tema professionaalses arengus ja motivatsioonis (Sutherland 2010, Löftström jt 2010, Timoštšuk & Ugaste, 2010). Identiteet on olulisel kohal ka Eesti õpetaja kutsestandardis (Hariduse Kutsenõukogu, 2010):

Õpetaja on rahvusliku identiteedi kandja ja ühiskonna vaimsuse kujundaja, kelle põhitegevused on õppeprotsessi planeerimine ja juhtimine; õppija juhendamine, tema arengu ja motivatsiooni toetamine; õppeprotsessi analüüsimine ja hindamine ning tagasiside andmine õppijale, tema vanematele/hooldajale; õppija kaasamine õppesisu ja eesmärkide kavandamisse; õppija toetamine õpi- ja sotsiaalsete oskuste omandamisel.

Uuendatud õppekavad sunnivad õpetajaid kohanema uute väljakutsete ja nõuetega. Muutuste surve all võib olla tihti raske säilitada motivatsiooni, tõhusust, pühendumust, ja tööga rahulolu (Day, 2002). Uurimus Tallinna Ülikooli õpetajahariduse tudengitega on näidanud, et koolis toimetulekuks tuleks alustada õpetaja identiteedi kujundamist juba õpetamise käigus (Timoštšuk ja Ugaste, 2010).

Identiteedi määratlusi on palju. Me juhindusime määratlusest, mille kohaselt on õpetaja identiteet seotud sellega, milliseid omadusi ta peab oluliseks ja väärtustab, mida tema arvates õpetaja peab tegema ja toetama (Taylor, 1989). Selline identiteedi käsitlemine võimaldab uurimuse läbiviijate arvates paremini hinnata Eesti õpetajate omadusi ja tegevusi ja neid õpetaja kutset kirjeldavate dokumentidega (näiteks kutsestandard) võrrelda. Seepärast oli käesoleva uurimuse **eesmärgiks** hinnata, millised on Eesti III kooliastme õpetajate arvates õpetaja kutsele olulised omadused, tegevused ja uskumused, kuidas need omadused lähevad kokku hindaja enda omadustega, kas tal on piisavalt aega nimetatud tegevuste jaoks. Kuidas läbi oluliste omaduste ja tegevuste kirjeldatud identiteet läheb kokku õpetajate kutsestandardis kirjeldatuga, õpilaste nägemusega ning kas need tulemused ennustavad õpetajate rahulolu tööga ja enesetõhusust.

Uurimuse originaalsus peitub selles, et õpetaja identiteeti on Eestis viimastel aastakümnetel vähe uuritud. Puuduvad uuringud, kus identiteeti oleks käsitletud kompleksse nähtusena, mis on seotud õpetaja teiste psühholoogiliste seisunditega nagu rahulolu ja enesetõhusus. Fookusgruppide käigus saadud kirjeldusi üritatakse võrrelda õpetajate kutsestandardiga. Samuti on uudne õpilase perspektiivi kaasamine uuringusse ja selle võrdlemine õpetaja enesekohase arvamusega.

Õpetaja kutsestandardis on kirjeldatud ideaalse/soovitud õpetaja omadusi. Me ei saanud lähtuda eeldusest, et see läheb kokku õpetajate antud kirjeldustega. Seepärast viisime läbi kokku kaheksa fookusgruppi, õpetajate ja õpilastega, kus mõlemad sihtrühmad kirjeldasid õpetaja kutse jaoks olulisi omadusi ja tegevusi. Nende tulemuste põhjal koostati küsimustik, mille põhjal koguti andmeid palju laiemal rühmal õpetajate arvamuse kohta.

2. Tulemused

Demograafiline ja tööalane taust

Fookusgruppides osales 4 koolist kokku 30 õpilast ja 26 õpetajat .

Küsitluses osales 188 õpetajat: 13 meesõpetajat (6,9%), 130 naisõpetajat (69,1%), 45 õpetajat ei ole oma sugu märkinud. Keskmine vanus 45,8 aastat, kõige noorem 23 aastane, kõige vanem vastaja 69 aastane, alumine kvartiil 39, ülemine 54, keskmine tööstaaž 20 aastat, kõige väiksem staaž 0,3 aastat, kõige suurem 47 aastat.

Õpilasi osales uuringus kokku 1642: **(1) 999 õpilast** (472 poissi, 518 tüdrukut, 9 ei märkinud oma sugu) kirjeldas konkreetset oma kooli õpetajat vastates küsimustele tema iseloomulike omaduste ja õpetajaoskuste kohta (viimases olid samad küsimused, mis õpetaja enesetõhususe skaalas). Nii saime vastuseid 49 õpetaja kohta. Õpilaste hulgas oli 27 neid, kes ei märkinud õpetaja nime või kirjeldas õpetajat, kes ei olnud selleks nõusolekut andnud või ei osalenud üldse uuringus. Nende õpetajate nimed kustutati andmefailist ning vastavaid tulemusi praeguses analüüsis ei kasutata. Keskmiselt oli ühe õpetaja kohta 19.8 vastust, minimaalselt 3 ning maksimaalselt 65. 37 õpetaja kohta on vähemalt 10 õpilase arvamus. **(2) 643 õpilast** (300 poissi, 341 tüdrukut, 2 teadmata soost) kirjeldas, millised on nende arvates õpetaja ametis olulised omadused. Need õpilased olid 22 erinevast koolist, sealhulgas kokku 34 õpilast kolmest koolist, millest ei olnud ühtegi uuringus osalevat õpetajat ning 11 õpilast, kes ei märkinud, millises koolis nad käivad).

Uurimuses osalesid koolid peamiselt Lõuna-Eestist (nt Tartu, Põlva, Võru) kuid oli koole ka teistest Eesti piirkondadest (nt Viimsi, Kuressaare, Narva, Rakvere, Türi).

III kooliastme õpetajate identiteedile olulised uskumused

Tabelis 1 on esitatud õpetajate keskmised hinnangud uskumustele. Keskmine uurimuses osalenud õpetaja usub peaaegu kõikidesse esitatud uskumustesse, ainult tabelis esitatud viimased kaks uskumust on saanud neutraalse hinnangu: “Et võimalikult palju koolis õppida, on oluline õpilaste omavaheline konkurents”, “Minu arvates on oluline, et õpilased saaksid häid hindeid”. Üsna piiri peal on ka “Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama”, “kool vastutab selle eest, et õpilased õpiksid teistega arvestama”. Kõige olulisemad uskumused on seotud õpilaste hea käitumisega koolis ja osalemisega kooli tegevustes.

Tabel 1. Õpetajate uskumused hariduse ja kooli ülesannete kohta

	M	SD
Minu arvates on oluline, et õpilased käituksid koolis hästi	3,53	0,55
Tähtis on õpilasi kaasata kooli tegevustesse	3,50	0,57
Minu arvates on oluline, et õpilased teeksid koolis koostööd	3,48	0,50
Õpilased saavad üksteiselt palju õppida	3,44	0,61
On oluline, et õpilased mõtleksid, miks nad peavad mingeid asju õppima	3,38	0,58
Kord ja distsipliin on koolis oluline	3,34	0,54
On oluline, et õpilased õpiksid probleeme lahendama iseseisvalt	3,28	0,77
Hea haridus on sotsiaalse edu võti	3,28	0,76
Lisaks õpetamisele on koolil ka kasvatuslik roll	3,28	0,57
Kui lapsed soovivad hiljem midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima	3,08	0,74

PÕHIDENT aruanne

Et hiljem oleks võimalikult vähe töötuid, peaksid õpilased õppima koolis nii palju kui võimalik	3,03	0,94
Minu arvates on oluline, et kool arvestaks õpilaste soovide ja huvidega	3,03	0,62
Kooli kohustus on õpetada sotsiaalseid oskusi	2,97	0,73
Kooli peamiseks ülesandeks on õpilaste töökuse ja pühendumise arendamine	2,88	0,92
Õpilased peaksid olema tunnis vaiksed ja tähelepanelikud	2,85	0,91
Hinded on õpilasele hea stiimul õppimiseks	2,76	0,75
Kool vastutab väärtuste edasiandmise eest	2,75	0,83
Õpilased peavad koolis olema kuulekad	2,69	0,78
Minu arvates on normaalne, et õpilased võivad ka õpetajat kritiseerida	2,67	0,82
Kool vastutab selle eest, et õpilased õpiksid teistega arvestama	2,53	0,96
Kool vastutab selle eest, et õpilased tutvuksid teiste kultuuride ja religioonidega	2,51	0,84
Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama	2,45	0,99
Et võimalikult palju koolis õppida, on oluline õpilaste omavaheline konkurents	2,38	0,98
Minu arvates on oluline, et õpilased saaksid häid hindeid	2,31	0,77

Märkus. M= aritmeetiline keskmine, SD = standardhälve. Hinnangute keskmine kajastab õpetajate vastuseid väidetele skaalal: 0 - pole üldse nõus, 1 - ei ole nõus, 2 – neutraalne, 3 – nõus, 4 - täiesti nõus. Vastajate arv üksikväidetele on vahemikus 149-157.

Hinnangud uskumustele sõltusid õpetajate vanusest. Mida vanemad on õpetajad, seda enam peavad nad tähtsaks ($n=110$, $p<0,005$) uskumust, et Kui lapsed soovivad hiljem midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima ($r=0,26$) ja uskumust, et Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama ($r=0,29$).

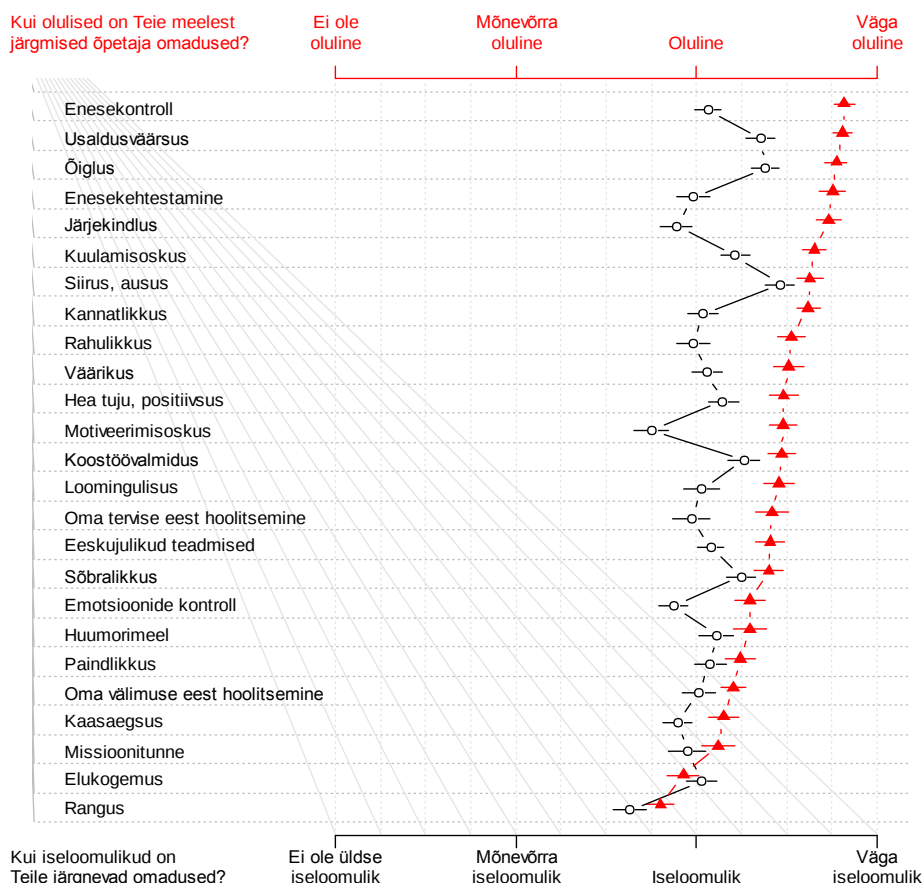
Kuigi nii TÜ kui Tallinna Ülikooli lõpetanud õpetajad on keskmiselt nõus järgmiste uskumustega, peavad Tartu Ülikoolis lõpetanud õpetajad võrreldes Tallinna Ülikooli lõpetanud õpetajatega olulisemaks seda, et õpilased oleksid tunnis vaiksed ja tähelepanelikud ($F(1;130)=8,25$, $p<0,01$, keskmine TÜ=3,00±0,09, Tallinna Ülikool=2,57±0,15), ning seda, et kord ja distsipliin on koolis olulised ($F(1;131)=4,30$, $p<0,05$, keskmine TÜ=3,44±0,06, Tallinna Ülikool=3,23±0,08).

Mida hiljem on (tänapäevale lähemal ajal) õpetaja õpetajahariduse omandanud ($n=108$, $p<0,05$), seda vähem peab ta tähtsaks uskumust, et võimalikult palju koolis õppida, on oluline õpilaste omavaheline konkurents ($r=0,24$), samuti uskumust, et Kui lapsed soovivad hiljem midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima ($r=0,20$), ja uskumust, et Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama ($r=0,25$). Mida hiljem on õpetaja õpetajahariduse omandanud, seda enam aga peab ta tähtsaks uskumust, et Tähtis on õpilasi kaasata kooli tegevustesse ($r=0,20$).

Humanitaar ja reaalainete õpetajate vahel erinevusi ei olnud uskumuste tähtsustamisel.

III kooliastme õpetaja identiteedi jaoks olulised omadused ja nende kattuvus õpetaja enda omadustega

Joonis 1 on näha, et kõiki küsitletud omadusi peeti oluliseks, samuti leiti, et õpetajatele endile on need ka iseloomulikud. Hoolimata sellest antakse hinnang enda omadustele palju tagasihoidlikumalt võrreldes sellega kui oluliseks peetakse seda üldiselt õpetaja ameti jaoks. Eriti suured on lahknevused selliste omaduste puhul nagu näiteks enesekontroll, enesekehtestamine, järjekindlus, motiveerimisoskus jne.

Joonis 1
Õpetajakutse jaoks oluliste omaduste ja õpetaja enda omaduste võrdlus

Märkused
Punased kolmnurgad = õpetaja kutse jaoks oluliseks peetavad omadused; mustad ringid = omadused, mida õpetajad peavad endale iseloomulikuks; horisontaaljooned = 95% bootstrap usalduspiirid.

Joonis on järjestatud oluliseks peetavate omaduste järgi.

Nooremad õpetajad peavad vanematest õpetajatest olulisemaks ($n=119$, $p<0,05$) enesekehtestamist ($r=0,23$), kannatlikkust ($r=0,22$), usaldusväärsust ($r=0,24$), kuulamisoskust ($r=0,20$) ja õiglust ($r=0,28$).

Võrreldes Tallinna Ülikooli lõpetanud õpetajatega, peavad Tartu Ülikooli lõpetanud õpetajad olulisemaks enesekehtestamist ($F(1;131)=4,58$, $p<0,05$) ja usaldusväärsust ($F(1;130)=4,93$, $p<0,05$).

Humanitaarainete õpetajad peavad realainete õpetajatest olulisemaks huumorimeelt ($F(1;114)=4,37$, $p<0,05$, keskmine Humanitaarõpetajad= $2,42\pm0,08$, Reaalainete õpetaja= $2,19\pm0,08$) ja loomingulisust ($F(1;114)=12,19$, $p<0,001$, keskmine Humanitaarõpetajad= $2,63\pm0,07$, Reaalainete õpetaja= $2,28\pm0,08$).

III kooliastme õpetajate identiteedile oluliste omaduste võrdlus õpetaja kutsestandardiga

Kõik fookusgruppide käigus mainitud omadused langevad kokku kutsestandardis kirjeldatud nõuetega, vähemalt üldisel tasemel. Siiski tuli fookusgruppidest välja kirjeldusi, mis eristusid enam kutsestandardi nõudeid lugedes. Näiteks nimetasid õpetajad huumorimeelt, kuraasi, kirge, loomingulisust. Õpilased nimetasid veel oma välimuse eest hoolitsemist, usaldusväärsust, positiivsust, elukogemuse jagamist.

Õpetajate vastustes domineerisid omadused, mida võiks liigitada suhtlemise ja enesekontrolli valdkonna alla („tahtmine suhelda ja teiste keskel olla“, „järjekindlus“, „nõudlikkus enda vastu“, „enesekehtestamise jõud“, „kannatlikkus“, „mõistmine“ ja „rangus“). Enesekontrolliga üsna lähedalt võiksid olla seotud ka meeleolu ja töövaimustust määravad omadused nagu kuraas, kirg, huvi oma aine vastu ja huumorimeel. Samuti mainiti loomingulisust.

Laste ootustes õpetajale esines palju enam ainealasele pädevusele suunatud omadusi: „suudaks tunde hästi ettevalmistada“, „näitlikustaks teemat filmi, video, internetimaterjaliga“, „korraldaks temaatilisi väljasõite“, „armastaks ja tunneks hästi oma ainet, nii et oskaks vastata õpilaste küsimustele ja tuua elulisi näiteid“, „selgitaks oma ainet nii, et kõik õpilased saaks aru“, „ei kiirustaks teemaga edasi, kui paljud õpilased ei ole veel aru saanud ehk ei oleks jäigalt ainekavas ja tööplaanis kinni“, „tunneks kaasaegset elu ja tuleks laste tasandile“. Neid kirjeldusi lugedes, tundub, et tunnid on laste jaoks igavad, neis on vähe vaheldusrikkust. Samuti tundub, et lapsed sooviksid näha enam rõõmsameelseid, empaatilisi ja positiivseid õpetajaid, kes ei kardaks ennast avada ja kohtleksid lapsi individuaalsemalt: „oleks huumorimeelega ja saaks sõbralikult probleemidest jagu“, „oleks mõistev ja õiglane“, „tunneks õpilase arengu vastu huvi“, „annaks õpilasele tagasisidet, näit kodutöö, rühmatöö jmt kohta“, „suhtleks ka õpilastega isiklikult, mitte ainult kogu klassiga korraga“, „tooks näiteid ka enda kogemustest ja elust“, „looks klassis õppimiseks soodsa heatahtliku atmosfääri“, „oleks usaldusväärne“, „oleks positiivse suhtumise ja õpetamise viisidega“. Ilmselt ootavad lapsed, et õpetajad looksid turvalisema tunde läbi distsipliini („suudaks end kehtestada nii, et teda tunnis kuulataks ja oleks võimalik õppida“, „paneks reeglid kindlalt ja kõigile võrdselt paika“) ja õpetajates oleks näha vaimustust ja huvi oma töö vastu („tahaks töötada lastega“, „töötaks koolis missioonitundega“). Huvitav on ka see, et lapsed, mitte õpetajad tähtsustasid fookusgruppide käigus õpetaja enda eest hoolitsemise tähtsust.

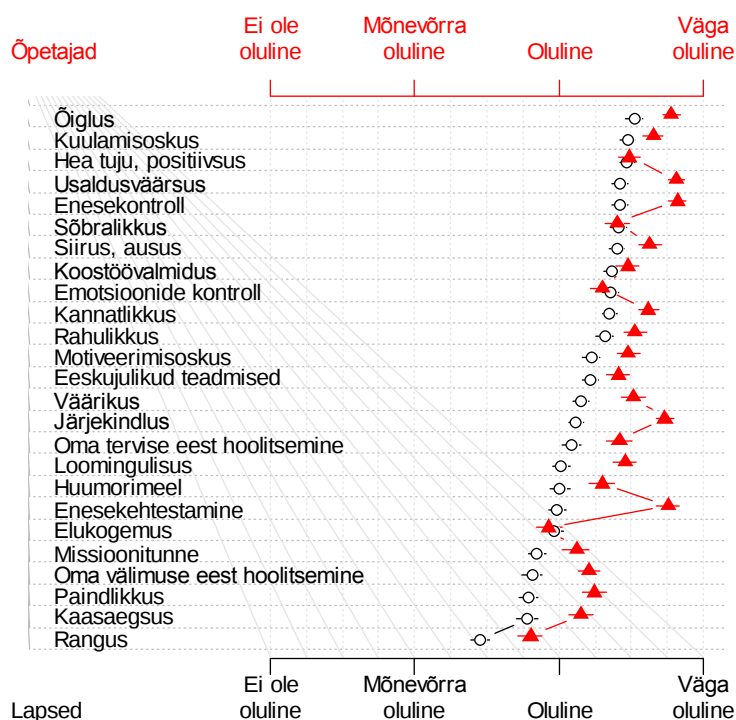
Õpilaste kirjeldused õpetaja negatiivsete omaduste kohta sarnanevad eelpoolöeldule – jätkuvalt on peamised teemad suhtlemise oskus ja professionaalne käitumine: „õpetajad suhtuvad oma töösse ükskõikselt, teevad tunnid formaalselt ära, ei anna ülesannete täitmisele tagasisidet“, „omavad vähe ainealaseid teadmisi, nagu enne tundi alles oleks vajaliku materjali läbi lugenud“, „on vähese empaatiavõimega, ei arvesta õpilaste probleemidega“, „on liiga autoritaarse hoiakuga, ei lase õpilastel oma arvamust avaldada“, „on tunnis distantsti hoidvad, aga väljaspool tunde, näiteks huviringis on nagu sõbrad“, „räägivad tunnis teemavälist mõttetut juttu“, „paneavad õpilased iseseisvat tööd tegema ja ise tegelevad millegi muuga (täidavad e-kooli, loevad meile vmt)“, „lubavad endale asju, mida õpilastele ei lubata (näit tunnis telefoniga rääkida)“, „karistavad kontrolltööga“, „karistavad kollektiivselt, kuigi on üks või paar õpilast süüdi“.

Neid kirjeldusi lugedes on näha, et ootustest õpetajatele esines õpilaste kirjeldustes palju enam kokkulangevusi õpetaja kutsestandardis mainitud omaduste ja tegevustega.

Õpilaste nägemus III kooliastme õpetajate identiteedile oluliste omaduste kohta ja sarnasus õpetajate kirjeldusega

Jooniselt 2 on näha, et kõiki küsitud omadusi pidasid nii õpilased kui õpetajad keskmiselt vähemalt mõnevõrra oluliseks (siia hulka kuulub isegi rangus), kuid õpetajad pidasid enamus omadusi mõnevõrra tähtsamaks. Erinevust õpetajate ja õpilaste antud hinnangute vahel ei ole

ainult „sõbralikkuse“, „emotsioonide kontrolli“ ja „hea tuju, positiivsuse“ omaduste osas. Kõige suuremad on hinnangute erinevused enesekehtestamisele, järjekindlusele, paindlikkusele, loomingulisusele ja enesekontrollile, mida õpetajad pidasid õpilastest tähtsamateks omadusteks. Kui õpetajad nimetavad 5 kõige tähtsama omaduse hulgas enesekontrolli, usaldusväarsust, õiglust, enesekehtestamist ja järjekindlust, siis õpilased nimetavad õiglust, kuulamisoskust, head tuju, positiivsust, usaldusväarsust ja enesekontrolli.

Joonis 2
Õpetaja ametis olulised omadused: õpilaste ja õpetajate vastuste võrdlus

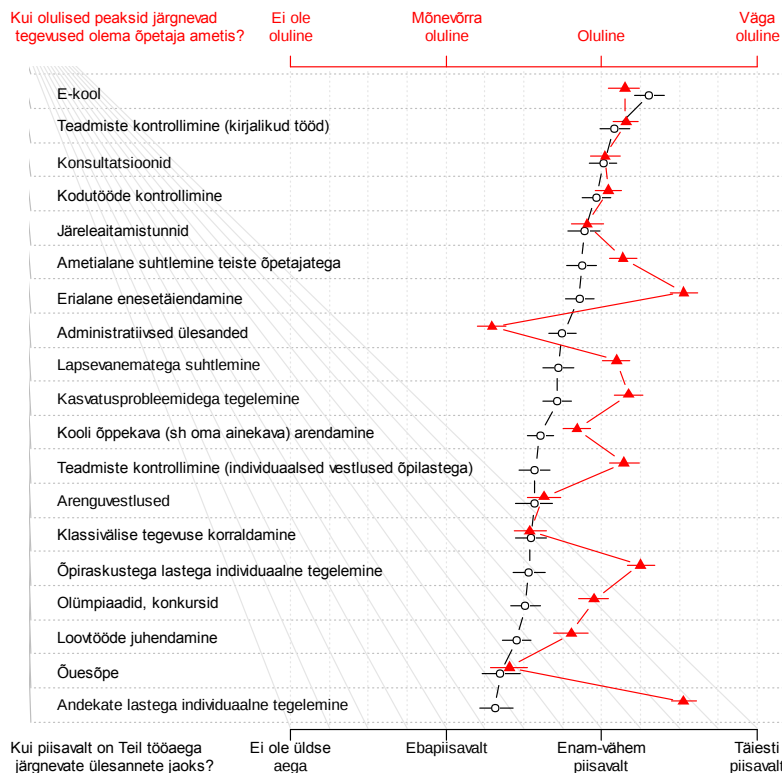
Märkused
Punased kolmnurgad = õpetajate hinnangud,
mustad ringid = õpilaste hinnangud;
horisontaaljooned = 95% bootstrap usalduspiirid

Omadused on joonisel järjestatud õpilaste antud hinnagute järgi..

Õpilaste ja õpetajate hinnangute profiilide sarnasus on mõõdukas ($ICC = 0.37$), kuigi statistiliselt oluliselt erinev juhuslikust. Samal ajal, õpetajate enesekohaste hinnangute ja ametile omistatud tähtsate omaduste profiilid ei ole üldse sarnased ($ICC = -0.12$). Selle põhjal saab väita, et õpetajate enesekohased hinnangud ei olnud teadlikult ilustatud. Õpilaste ja õpetajate arvamused õpetaja ametis olulistest omadustest on teatud määral sarnased, kuid erinevad mitmes olulises punktis.

Statistiliselt oluliselt langevad kokku õpilaste hinnangud õpetaja kohta ja õpetaja enda hinnangud enda kohta ainult 4 omaduse osas: rahulikkus ($r=0,40$), eeskujulikud teadmised ($r=-0,34$), rangus ($r=0,32$) ja enesekehtestamine ($r=0,31$). Need tulemused kehtivad muidugi ainult nende õpetajate puhul, kes enda kohta õpilastel tagasisidet anda lubasid, kuid tulemused näitavad, et enamus omadusi, mida õpetaja endale omistab, ei lähe õpilaste arvamusega kokku. Õpetajate enesehinnangute põhjal on näha, et õpilaste hinnangute andmisega nõustusid õpetajad, kes arvasid, et neile on vähem iseloomulik rangus, enesekehtestamine ja enesekontroll.

III kooliastme õpetaja identiteedi jaoks olulised tegevused ja võimalused neid täita

Joonis 3

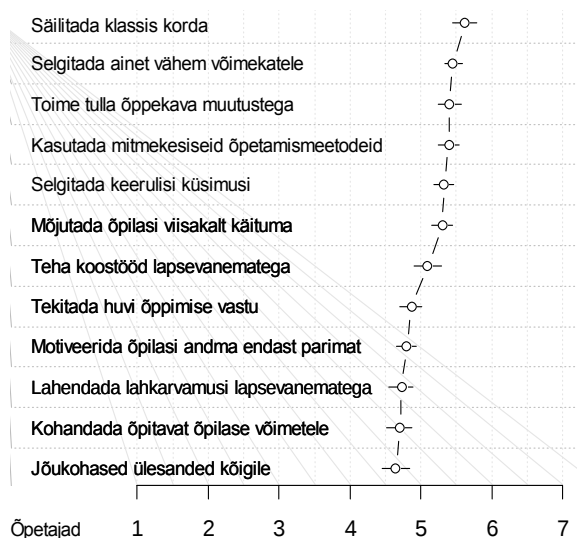
Õpetaja identiteedi jaoks olulistest tegevustest ja aja piisavus nende ülesannete täitmiseks

Märkused

Punased kolmnurgad = tegevuse olulisus;
mustad ringid = aja piisavus;
horisontaaljooned = 95% bootstrap usalduspiirid.

Joonisel 3 on näha, et peaaegu kõiki tegevusi peetakse oluliseks, ainult õuesõpet ja administratiivsete ülesannete tegemist peetakse keskmiselt ainult mõnevõrra oluliseks. Kõigist tegevustest kõige olulisemateks peetakse erialalist enesetäiendamist, andekate lastega individuaalset tegelemist ja õpiraskustega lastega individuaalset tegelemist, jne. Jooniselt nähtub, et on mitmeid tegevusi, mida peetakse oluliseks, kuid mille täitmiseks ei ole piisavalt aega: erialane enesetäiendamine, õpiraskustega ja andekate lastega individuaalne tegelemine jne. Samal ajal on üks tegevus, mille jaoks on rohkem aega kui see väärib: administratiivsed ülesanded.

III kooliastme õpetajate identiteedile oluliste omaduste, tegevuste ja uskumuste seos õpetajate rahulolu ja enesetõhususega

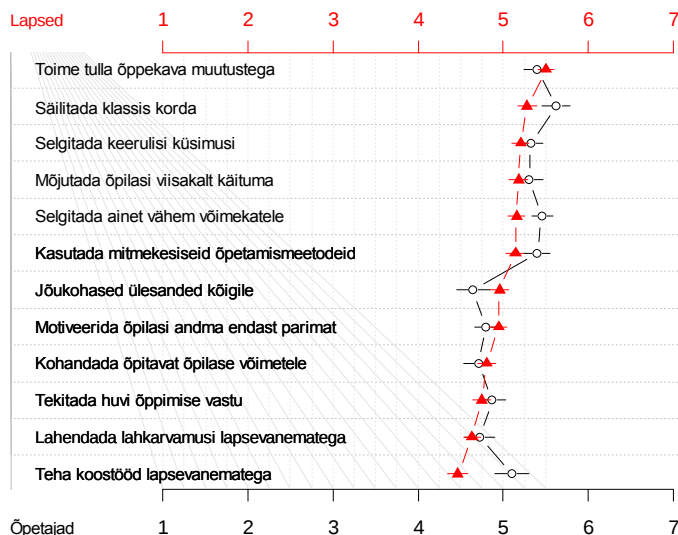
Joonis 4

Õpetajate enesetõhusus erinevates valdkondades

A. Kõigi õpetajate hinnangud

Ringid = enesetõhususe hinnangute keskmised;
horisontaaljooned = 95% bootstrap usalduspiirid keskvärtuse ümber.

Õpetajatelt küsiti, kui hästi nad nende ülesannetega toime tulevad; vastamisskaala oli seitsmepalline, kus 1 = üldse mitte, 2 = vähesel määral, 3 = üsna vähesel määral, 4 = teatud määral, 5 = üsna suurel määral, 6 = väga suurel määral, 7 = täielikult.

B. Õpilaste ja õpetajate hinnangute võrdlus

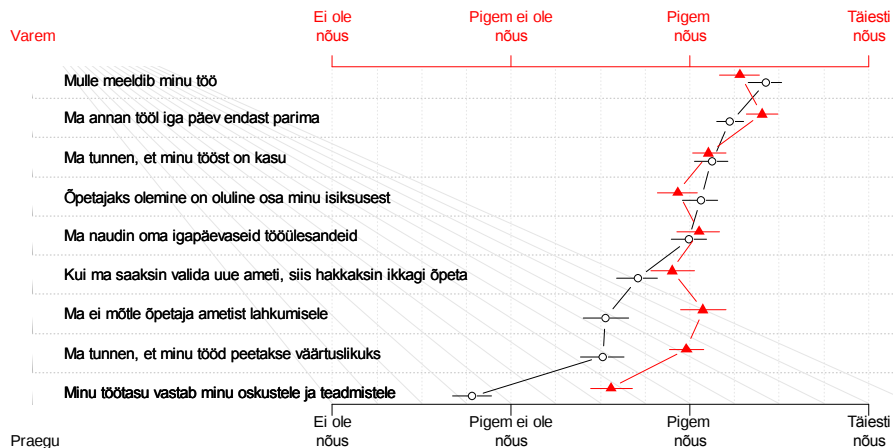
Joonisel on kujutatud 47 õpetajat, kes olid nõus, et õpilastelt küsitakse nende kohta arvamust.

Punased kolmnurgad = laste hinnangud õpetajate kohta;
Mustad ringid = õpetajate enesekohased hinnangud

Hinnangud on järjestatud kahanevalt õpilaste hinnangute alusel.

Joonisel 4A on näha, et õpetajad peavad ennast vähemalt teatud määral tõhusaks pea kõigis küsitletud valdkondades. Joonisel 4B kirjeldatakse õpilaste ja õpetajate hinnangute kokkulangevust õpetajate enesetõhususe väidetele. Andmeanalüüsis on kasutatud ainult 47 õpetaja hinnangut, kes olid nõus enda kohta lastelt tagasisidet saama (on võimalik, et need õpetajad tunnevad ennast ka kindlamalt lastelt tagasisidet küsides). Jooniselt on näha, et enamiku ülesannetega tulevad õpetajad toime rohkem kui „teatud määral“, seda nii õpetajate endi kui õpilaste arvates. Siiski on mitmeid ülesandeid, mille puhul õpetajad tunnevad ennast kindlamini kui õpilased seda nende kohta arvavad: klassis korra säilitamine, aine selgitamine vähemvõimekatele, koostöö tegemine lastevanematega. Ja ainult jõukohaste ülesannete jagamises peavad lapsed õpetajaid tugevamaks kui 47 õpetajat keskmiselt ise ennast peab. Lapsed peavad õpetajaid (kelle kohta on vastatud) kõige tõhusamaks õppekava muutustega toimetulemises, klassis korra säilitamises, keeruliste küsimuste selgitamises, õpilaste mõjutamises viisakalt käituma jne. Kõige halvemad on tulemused koostöö tegemises lastevanematega ja nendega lahkarvamuste lahendamisel.

Jooniselt 5 nähtub, et õpetajatele pigem meeldib nende töö, nad pigem tunnevad, et sellest on kasu, uuesti valides nad ikka hakkaks õpetajaks. Kõige vähem ollakse nõus väidetega „Ma ei mõtle õpetaja ametist lahkumisele“, „ma tunnen, et minu tööd peetakse väärtuslikuks“ ja eriti vähe ollakse rahul töötasuga. Need on ka teemad, millega praegu ollakse oluliselt vähem nõus kui õpetajana tööd alustades.

Joonis 5 Õpetajate tööga rahulolu praegu ja õpetajana tööle asudes

Punased kolmnurgad = rahulolu õpetajana tööle asudes;
Mustad ringid = rahulolu praegu.
Horisontaaljooned = 95% bootstrap usalduspiirid.

Hinnangud varasemale ja praegusele tööga rahulolule ei ole omavahel seotud. Võrreldes varasema ajaga on oluliselt langenud rahuolu töötasuga, vähenenud on pühendumus ja endast parima andmine (vt tabel 2).

Tabel 2. Praeguse ja varasema rahulolu võrdlus (t-test)

	Praegu	Enne	t	p
Tööga rahulolu	2.01	2.10	-1.67	0.09776
Töötasuga rahulolu	0.78	1.56	-11.45	0.00000
Pühendumus ja id.	1.76	1.96	-3.22	0.00155
Annab parima	2.23	2.40	-3.46	0.00070

Õpetajate uskumuste seos tööga rahulolu ja enesetõhususega

Seosed haridususkumuste ja enesetõhususe vahel on nõrgad, niisamuti haridususkumuste ja rahulolu vahel. Üldise enesetõhususega on seotud ainult uskumus, „Kooli peamiseks ülesandeks on õpilaste töökuse ja pühendumise arendamine“ ($r=0.17$).

Tabel 3. Õpetajate haridususkumuste seos tööga rahulolu ja enesetõhususega

	R1	R2	ID_P	PAR	ET
Kooli peamiseks ülesandeks on õpilaste töökuse ja pühendumise arendamine	0.11	0.02	0.09	0.13	0.17
Minu arvates on normaalne, et õpilased võivad ka õpetajat kritiseerida	0.15	0.14	0.12	0.05	0.05
Et võimalikult palju koolis õppida, on oluline õpilaste omavaheline konkurents	0.11	0.12	0.08	0.01	0.10
On oluline, et õpilased õpiksid probleeme lahendama iseseisvalt	-0.07	-0.06	-0.07	-0.02	-0.07
Et hiljem oleks võimalikult vähe töötuid, peaksid õpilased õppima koolis nii palju kui võimalik	-0.13	-0.07	-0.20	0.02	-0.03
Tähtis on õpilasi kaasata kooli tegevustesse	0.07	0.02	0.12	0.07	0.11
Õpilased peaksid olema tunnis vaiksed ja tähelepanelikud	-0.10	0.06	-0.04	0.03	0.06
Minu arvates on oluline, et õpilased käituksid koolis hästi	0.01	0.03	0.09	0.09	0.05
Minu arvates on oluline, et kool arvestaks õpilaste soovide ja huvidega	0.19	0.18	0.18	0.05	0.01
Hea haridus on sotsiaalse edu võti	-0.03	0.07	0.03	-0.07	0.04
Kui lapsed soovivad hiljem midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima	-0.01	0.05	0.05	-0.06	0.04
Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama	0.00	0.03	0.00	-0.10	0.10
Kool vastutab väärtuste edasiandmise eest	0.07	0.07	0.12	0.15	-0.01
Õpilased peavad koolis olema kuulekad	0.06	0.03	0.04	-0.01	0.02
Kooli kohustus on õpetada sotsiaalseid oskusi	0.07	0.02	0.00	-0.04	0.03
Minu arvates on oluline, et õpilased teeksid koolis koostööd	0.13	-0.04	0.16	0.22	0.08
Õpilased saavad üksteiselt palju õppida	0.23	0.07	0.19	0.05	0.02
Minu arvates on oluline, et õpilased saaksid häid hindeid	0.09	0.18	0.05	0.07	0.15
Kool vastutab selle eest, et õpilased õpiksid teistega arvestama	0.19	0.16	0.16	0.04	0.08
On oluline, et õpilased mõtleksid, miks nad peavad mingeid asju õppima	0.19	0.07	0.14	0.14	0.12
Kord ja distsipliin on koolis oluline	-0.03	0.02	0.13	0.03	0.06
Lisaks õpetamisele on koolil ka kasvatuslik roll	0.05	0.09	0.13	0.00	-0.03
Hinded on õpilasele hea stiimul õppimiseks	0.05	0.09	0.10	-0.08	0.11
Kool vastutab selle eest, et õpilased tutvuksid teiste kultuuride ja religioonidega	0.29	0.07	0.15	0.07	0.07

Märkus. R1 = üldine tööga rahulolu, R2 = rahulolu töötasuga, ID_P = identiteet (nõustumine väitega „õpetajaks olemine on oluline osa minu isiksusest“) ja pühendumus; PAR = endast parima andmine; ET = enesetõhusus (kõigi väidete keskmine).

Õpetaja kutse jaoks oluliste omaduste seos tööga rahuloluga

Õpetaja kutsele oluliste omaduste faktoranalüüs näitab, et fookusgruppide käigus nimetatud omadusi võib jagada 3 faktorisse, mida võiks nimetada järgmiselt:

F1. koostöövalmidus ja paindlikkus (olulisemad markerid: koostöövalmidus, siirus, hea tuju, paindlikkus)

F2. enesekehtestamine ja rangus (olulisemad markerid: enesekehtestamine, rangus, järjekindlus)

F3. enesekontroll ja kannatlikkus (tähtsamad markerid: rahulikkus, kannatlikkus, enesekontroll, emotsioonide kontroll).

Tabelis 4 on toodud nimetatud faktorite korrelatsioonid tööga rahulolu ja enesetõhususega. Õpetajaomaduste esimene faktor (koostöövalmidus) on oluliselt seotud tööga rahulolu ning pühendumuse ja identiteediga, samuti kõigi enesetõhususe valdkondadega. Kolmas faktor (kannatlikkus) ennustab töötasuga rahulolu, samuti üldist enesetõhusust. Enesetõhususega (sh kõigi selle alavaldkondadega) on seotud ka teine õpetajaomaduste faktor (rangus).

Tabel 4. Õpetaja omaduste seos rahulolu ja enesetõhususega

	R1	R2	ID_P	PAR	ts1	ts2	ts3	ts4	ts5	ts6	TS
F1	0.45	0.11	0.39	0.33	0.27	0.33	0.47	0.25	0.41	0.36	0.47
F2	0.09	-0.14	0.15	0.09	0.22	0.26	0.25	0.45	0.26	0.19	0.36
F3	0.17	0.27	0.00	0.00	0.24	0.15	0.17	0.1	0.14	0.15	0.20

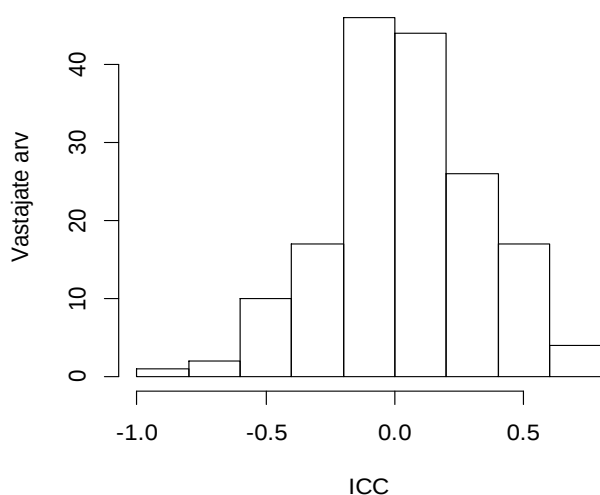
R1 = üldine tööga rahulolu, R2 = rahulolu töötasuga, ID_P = identiteet (nõustumine väitega „õpetajaks olemine on oluline osa minu isiksusest“) ja pühendumus; PAR = endast parima andmine; ET = enesetõhusus (kõigi väidete keskmine); ts1 = Õpetamine; ts2 = Õppesisu kohandamine individuaalsete vajadustega, ts3 – Motiveerimine, ts4 – Distipliin, ts5 = Koostöö vanematega, ts6 = Toimetulek muutustega; TS = enesetõhususe summaarskoor.

Õpetajad, kes peavad mingit faktorit olulisemaks, peavad ka samu omadusi endale iseloomulikumaks, kuid need korrelatsioonid endale antud hinnangute ja õpetaja kutsele üldiselt antud hinnangu vahel olid mõõdukad.

Õpetaja kutse jaoks oluliste tegevuste seos tööga rahuloluga

Kõigepealt vaatasime, kui hästi lähevad kokku aja piisavus tegevusteks ning tegevuste olulisus. Iga õpetaja sai kokkulangevuse skoori vahemikus -1 kuni 1 (topeltsisestusega klassisisene korrelatsioon, *double-entry ICC*).

Need seosenäitajad varieerusid andmetes üsna laias vahemikus, vt histogrammi joonisel 6. Seosenäitaja oli väiksem tasakaalukamatel ja parema enesekontrolliga õpetajatel (õpetajaomaduste 3. faktor) – seega võiks öelda, et tasakaalukamad õpetajad kulutasid teistega võrreldes rohkem aega vähem olulistele tööülesannetele ja vähem aega olulisemaks hinnatud ülesannetele.

Joonis 6

**Tegevuste olulisusehinnangute seosed
aja piisavusega selleks tegevuseks:
individuaalsete seosekordajate
sagedusjaotus**

Joonisel on kujutatud individuaalsed seosekordajad (topeltsisestusega klassisisene korrelatsioon, *double-entry intraclass correlation*). Positiivne korrelatsioon näitab, et olulisemate tegevuste jaoks on õpetajal aega piisavamalt; negatiivne korrelatsioon näitab vastupidist seost, st õpetaja tajub, et aeg kulub peamiselt vähem oluliste ülesannetega tegelemisele.

Tabel 5. Õpetajaomaduste faktorid ja aja piisavus õpetaja ametis olulisteks tegevusteks

Tegevused	F1	F2	F3
Kasvatusprobleemidega tegelemine	0.20	0.03	0.14
Lapsevanematega suhtlemine	0.32	0.11	0.11
Arenguvestlused	0.24	0.19	0.12
Õpiraskustega lastega individuaalne tegelemine	0.28	-0.03	0.19
Andekate lastega individuaalne tegelemine	0.29	0.15	0.14
Administratiivsed ülesanded	0.07	0.18	0.13
Ametialane suhtlemine teiste õpetajatega	0.23	0.12	0.06
Kodutööde kontrollimine	0.03	0.10	0.21
Klassivälise tegevuse korraldamine	0.27	-0.06	0.00
Õuesõpe	0.37	0.01	0.11
Olümpiaadid, konkursid	0.08	0.05	0.05
Loovtööde juhendamine	0.19	0.09	0.14
Teadmiste kontrollimine (kirjalikud tööd)	0.08	0.20	0.11
Teadmiste kontrollimine (individuaalsed vestlused õpilastega)	-0.02	0.16	0.15
Erialane enesetäiendamine	0.30	0.03	0.06
Järeleaitamistunnid	0.12	0.04	0.21
Konsultatsioonid	0.12	0.06	0.17
Kooli õppekava (sh oma ainekava) arendamine	0.22	0.17	0.04
E-kool	0.15	0.07	0.03

Esimene õpetajaomaduste faktor (koostöövalmidus ja paindlikkus) seostus aja piisavusega paljudes valdkondades (nt õuesõpe, andekate lastega individuaalne tegelemine, erialane enesetäiendamine, lapsevanematega suhtlemine). Teine faktor (rangus ja enesekehtestamine) seostub aja piisavusega administratiivseteks ülesanneteks ja kooli õppekava arendamiseks. Kolmas faktor (tasakaalukus) seostub aja piisavusega õpilastega individuaalseks tegevuseks (nt järeleaitamistunnid, õpiraskustega lastega tegelemine).

Haridususkumuste seos ajakasutusega

Tabelis 6 on toodud haridususkumuste seosed ajakasutuse profiiliga: st individuaalse seosekordajaga tegevuse olulisuse ja selleks aja piisavuse vahel. Tabelist on näha, et mitmed uskumused ennustavad "paremat" ajakasutust: näiteks uskumus, et kui lapsed soovivad midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima.

Tabel 6. Haridususkumuste korrelatsioonid ajakasutusega

	r	p
Kooli peamiseks ülesandeks on õpilaste töökuse ja pühendumise arendamine	0.14	0.08
Minu arvates on normaalne, et õpilased võivad ka õpetajat kritiseerida	-0.01	0.88
Et võimalikult palju koolis õppida, on oluline õpilaste omavaheline konkurents	0.07	0.41
On oluline, et õpilased õpiks probleeme lahendama iseseisvalt	-0.04	0.61
Et hiljem oleks võimalikult vähe töötuid, peaksid õpilased õppima koolis nii palju kui võimalik	0.11	0.16
Tähtis on õpilasi kaasata kooli tegevustesse	-0.05	0.55
Õpilased peaksid olema tunnis vaiksed ja tähelepanelikud	0.19	0.02
Minu arvates on oluline, et õpilased käituksid koolis hästi	0.06	0.49
Minu arvates on oluline, et kool arvestaks õpilaste soovide ja huvidega	-0.07	0.37
Hea haridus on sotsiaalse edu võti	0.01	0.93
Kui lapsed soovivad hiljem midagi saavutada, siis peavad nad koolis palju õppima	0.24	0.00
Lapsed peavad õppima koolis eriti hästi, et saada hilisemas elus hakkama	0.20	0.01
Kool vastutab väärtuste edasiandmise eest	0.04	0.58
Õpilased peavad koolis olema kuulekad	0.09	0.25
Kooli kohustus on õpetada sotsiaalseid oskusi	-0.01	0.91
Minu arvates on oluline, et õpilased teeksid koolis koostööd	0.02	0.79
Õpilased saavad üksteiselt palju õppida	-0.06	0.43
Minu arvates on oluline, et õpilased saaksid häid hindeid	0.06	0.48
Kool vastutab selle eest, et õpilased õpiks teistega arvestama	0.06	0.43
On oluline, et õpilased mõtleksid, miks nad peavad mingeid asju õppima	-0.03	0.72
Kord ja distsipliin on koolis oluline	0.10	0.22
Lisaks õpetamisele on koolil ka kasvatuslik roll	0.02	0.83
Hinded on õpilasele hea stiimul õppimiseks	0.20	0.01
Kool vastutab selle eest, et õpilased tutvuksid teiste kultuuride ja religioonidega	-0.11	0.19

Töö edasiarendamise võimalused

Oluline oleks samalaadne uuring teha pikemaajalise longitudinaaluuringuna, et leida, kas ja kui hästi saab tööga rahulolu ja enesetõhususe muutusi, samuti tööl püsimist ennustada käesolevas töös uuritud psühholoogiliste ja õpetajaomaduste profiiliga.

Laste ja õpetaja perspektiivi võrdlemine annab väga olulist infot õpetaja töö kohta. Siin on palju andmeanalüüsi võimalusi (näiteks erinevad profiilide võrdlemise indeksid), mida me ka plaanime kasutada edaspidi sama uuringu põhjal tehtavas teadustöös. Sisulise edasiarendusena saaks uuringusse kaasata ka lapsevanemate, kolleegide ja kooli juhtkonna perspektiivi. Samuti võiks kaaluda õpetajate enesekohaste hinnangute ning õpetaja töös oluliste tegevuste tähtsuse hinnangute võrdlust haridusekspertide omaga.

Kolmas aspekt, mida me käesolevas aruandes ei jõudnud põhjalikult kirjeldada, on tulemuste võrdlus teiste maadega. Mitu küsimustikku, mida kasutasime, on pärit näiteks D. Beijaardi uurimisrühmalt Groningeni Ülikoolist, kes on samade küsimustikega kogutud andmeid Hollandi õpetajatelt. Meil on olemas esialgne kokkulepe tulemuste võrdlemiseks.

3. Tulemuste praktiline väärtus

Haridussüsteemi tulemuslikumaks ja lapsesõbralikumaks muutmine eeldab ka tööd õpetajatega ning õpetaja haridusalaste uskumuste ja identiteeti kujundavate tegurite

mõistmist. Käesolevas uuringus keskendusime identiteeti mõjutavatele psühholoogilistele teguritele, samuti lapse (õpilase) ja õpetaja perspektiivide võrdlemisele. Uurimus tõi välja hulga huvitavaid seoseid, mis aitavad mõista, õpetajate identiteeti ja rahulolu mõjutavaid tegureid, samuti seda, kuidas see võib avalduda suhtlemises õpilastega.

Uurimus annab kasulikku informatsiooni haridust korraldavate institutsioonide jaoks, samuti õpetajakoolituse õppekavade arendamiseks, kasvõi selles osas millist praktikat on õppimise käigus rohkem vaja. Näiteks tundub uurimuse seniste analüüside põhjal, et õpetajad ei tunne end kõige kindlamini suhtlemisoskuste ja enesekontrolli osas ja erinev õpetajahariduse taust mõjutab neid hinnanguid. Hariduse korraldajatel, sh koolijuhtidel tuleb arvestada uue koolikultuuri kujunemisel võimalike vastuoludega kaasaegse ja varasema aja arusaamade vahel. Õpetajakutse väärtustamine ühiskonnas on tõsine probleem. See, et õpetajate vastustes tuleb esile tugev vahe õpetaja ideaalpildi ja hinnangutes enda kui õpetaja tegevusele, näitab, et õpetaja teab, kuidas tuleks toimida, aga tal ei jätku kõigeks jõudu.

Lisaks uuringu tulemuste endi väärtusele on kasulikud ka selle uuringu käigus välja töötatud või tõlgitud testid. Tõlkisime ja kohandasime eesti oludele mitu küsimustikku, mis on pärit haridusteaduse parimatelt uurimisrühmadelt: õpetaja enesetõhususe küsimustik (Einar Skaalvik), haridususkumuste küsimustik (Douwe Beijaard jt). Samuti koostasime erinevate allikate põhjal rahuloluküsimustiku, ajakasutuse küsimustiku ja õpetaja oluliste omaduste küsimustiku, mis kõik olid piisavalt heade psühhomeetriliste omadustega ja millega saime kasulikke ja mõtestatavaid tulemusi. Nende küsimustike edaspidise kasutamise võimalusel on praktiline väärtus. Näiteks on teada, et rahulolevalmal töötajal on väiksem tõenäosus töökohta vahetada; käesoleva uuringu põhjal saime teada, millised omadused ennustavad tööga rahulolu ning kuidas saab tööga rahulolu mõõta.

4. Töö mõju koostöö ja järelkasvu arendamisele

Uurimus arendas kindlasti koostööd ülikooli ja koolide vahel. Õpetajate huvi selle vastu oli ootamatult kõrge ka uurimuse läbiviijatele. Töö käigus said õpetajad enda jaoks kasulikku tagasisidet. Loodetavasti pööravad koolid selle uurimuse tulemusena nüüd enam tähelepanu õpilaste arvamustele, mis muudab koolis õhkkonna demokraatlikumaks, õppe enam ümbritseva eluga seotumaks.

Uurimuses osalesid doktorandid, kes osalevad ka uurimuse põhjal valmivate teadusartiklite kirjutamises. Psühholoogia Instituudi doktorant Kalev Saar (juhendaja K. Konstabel) on kirjutamas artiklit õpetajate tööga rahulolu ja enesetõhususe prediktoritest; praeguseks on valmis artikli tulemuste-osa. Järgmisena on plaanis kirjutada artikkel õpetajate ja õpilaste hinnangute võrdlusest (põhitulemusi on osaliselt kajastatud käesolevas aruandes); K. Saar osaleb kas esimese autorina või kaasautorina.